

Харкові пам'ятник Т.Г. Шевченкові, та це рішення з різних причин так і не було втілено в життя.

Особливо копійка робота здійснена щодо пошуку в архівохранищах документів про керівників міської Ради та міських голів доби революцій 1917 р. та визвольних змагань. Практично уперше вдалось встановити біографічні відомості про голів Харківської Ради робітничих та солдатських депутатів М.М. Лазька та І.І. Светлова, а імена і біографії міських голів С.Г. Стефановича, В.А. Ага-Бекова, М.М. Салтикова були взагалі фактично виявлені авторами книги.

Серед фондів ДА Харківської області, що сформувалися після 1917 р., особливе місце при проведенні дослідження зайняв фонд виконавчого комітету Харківської міської Ради (ф. Р-408). Тут було знайдено унікальні документи про життя і діяльність керівників міста, особливо тих, хто постраждав під час репресій кінця 1930-х рр. і був надовго і незаслужено забутий історією. Варто наголосити, що документи цього фонду дозволяють

відтворити динаміку розвитку радянської форми місцевого управління, зміни законодавства в УРСР щодо міських Рад та його втілення в життя.

Зважаючи на те, що впродовж тривалого часу 1920-1930 рр. обласну (губернську, округну) Раду і міську очолювали одні й ті ж особи, цінну інформацію вдалось знайти і у фонді виконавчого комітету Харківської обласної Ради (ф. Р-3858).

Чимало відомостей не лише з біографії міських голів та голів міськради, а й з діяльності очолюваних ними органів містять інші фонди ДА Харківської області — одного з найбільших в Україні архівів.

Авторський колектив продовжує свою роботу. Сьогодні триває пошук документів для чергового тому «Харківського біографічного словника», присвяченого керівникам області радянського періоду та доби незалежної Української держави. Хочеться сподіватись, що й ця робота також буде науково, і суспільно корисною, а те, що вона принесе нові документальні знахідки, не викликає сумнівів.

Іван Бутич

СТОРІНКИ ВІЙСЬКОВОГО НЕКРОПОЛЯ СТАРОЇ ОДЕСИ

Рецензія на: *Страницы военного некрополя старой Одессы. Биографический справочник / Сост. И.В. Дивный. — К., 1996. — 182с. + 70 ил.*

Понад тридцять років тому на шпальтах «Архівів України» (1967, № 2) краєзнавець М. Кутинський порушив питання про підготовку довідника «Некрополь історичних і культурних діячів України». У листі до редакції він повідомляв, що зібрав відомості про 3335 персоналій. «Я цілком свідомий, — писав М. Кутинський, — що мій «Некрополь» — тільки перша ластівка, що в ньому багато неточностей, прогалин, навіть можливі помилки, але ж, як кажуть, найважча справа — початок. Крім того, я цілком переконаний, що тільки гурт ентузіастів може створити путящий довідник такого типу... Дуже прошу висловити свою думку щодо справ, викладених у цьому листі».

Друкуючи листа М. Кутинського, редакція «Архівів України», з свого боку, звернулася до читачів з проханням взяти посильну участь у підготовці «Некрополя». Не забарилися й відгуки: «Створення довідника про місця смерті та поховання видатних українських діячів від давнини до сучасності — праця, гідна щирого схвалення і підтримки», — писав краєзнавець з Волині С. Ошуркевич («Архіви України», 1967, № 6, с. 95). При цьому він нагадав крилатий вислів видатного українського письменника і мислителя Максима Рильського: «Хто не шанує свого минулого, той не вартий майбутнього. Хто не шанує видатних людей свого народу, той сам не годен пошани». «Стаття про підготовку довідника «Некрополь історичних і культурних діячів України», — писала історик-архівіст і краєзнавець з Полтави В. Жук, —

порушує питання, яке хвилює багатьох краєзнавців і нашої Полтавської області... Наша громадськість зацікавлена у такому виданні і знайдеться чимало ентузіастів, які візьмуться за цю справу. У Полтаві слід назвати, насамперед, вчителя-краєзнавця П.П. Ротача, який уже зібрав чималі матеріал до «Біографічного словника». Висловлюють велике бажання взяти участь у цій роботі завідувач Полтавським обласним будинком санітарної освіти лікар-краєзнавець В.І. Черкас, працівник обласної бібліотеки ім. І.П. Котляревського Л.І. Убийвовк, ентузіаст-краєзнавець з Миргорода А.М. Аббасов... Бажаючи внести свою скромну частку в цю велику і шляхетну справу є і в Кременчуці, і в Гадячі, і в інших містах Полтавщини».

У листах порушувалися питання організації цієї роботи на місцях. Вносились пропозиції спочатку збирати й друкувати такі матеріали в межах міст і областей. Серед тих, хто палко відгукнувся на цей заклик, була історик-архівіст і краєзнавець Києва Л. Проценко. Вона підтримала цю ідею не тільки словом, але й ділом. Свідченням цього є її виступи в засобах масової інформації, на наукових конференціях, а також дві книги: «Київський некрополь» (К., 1994), «Історія Київського некрополя» (К., 1996, вип. 1 у серії «Некрополі України» Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського НАН України).

І ось перед нами вип. 2 згаданої серії, підготовлений до друку молодим дослідником І. Дивним «Сторінки військового Некрополя

Старої Одеси». Він включає відомості про 300 поховань генералів та офіцерів, що служили в армії, поліції та прикордонній варті Російської імперії і в різні роки були поховані на території Одеси. Вперше наводяться відомості про поховання багатьох відомих воєначальників (кінець XVIII – 20 роки XX ст.) Зустрічається опис військових поховань, які вважалися втраченими.

Відкривається довідник «Словом до читачів» історика-некрополознавця Л. Проценко. У передмові укладача І. Дивного «Свідчення забутої слави» йдеться про військове минуле Одеси, зокрема про 4 стрілецьку «Залізну» бригаду. Історія Одеського Некрополя складається з кількох етапів. Спочатку це була умовна сукупність поховань професіоналів ратної справи в різних місцях цвинтаря. Найбільше їх було на території т.з. Першого чи Старого цвинтаря. Його площа – 22 га. На кінець XIX ст. вона зросла до 34 га. Хоч можливість Старого цвинтаря практично вичерпалися ще 1848 р., він так і не був закритий. Тут були поховані такі воєначальники як Ф. Радецький, А. Мартинов, Д. Гетман та ін. тоді, коли уже діяв Другий (Новий) цвинтар. Відкрито Новий цвинтар у травні 1885 р. Причому, більша частина його території була розподілена між громадами п'яти різних християнських конфесій. 1 лютого 1888 р. за поданням військового відомства міська управа виділила для влаштування окремого військового цвинтаря 8 і 15 ділянки Нового цвинтаря загальною площею 2,205 кв. саженів. Новий Одеський цвинтар відзначався чіткістю і суворого регламентацією всіх ритуальних та адміністративно-правових нюансів.

Перший детальний план Військового цвинтаря був складений 1891 р. і через 4 місяці затверджений міською управою. На ньому цвинтар розподілений на 126 ділянок, відокремлених дерев'яними решітками з номерними табличками. Кожна ділянка складалася з 20 відокремлених місць для поховань. 1896 р. гарнізонне командування видало наказ, що закріпив окремі групи ділянок за різними

частинами, військово-окружними установами, військово-навчальними закладами і військовим госпіталем. Через два з половиною роки було схвалено креслення, а згодом споруджено каплицю у центрі комплексу військових поховань.

Та за роки радянської влади військові поховання Одеси майже повністю знищені. У березні 1932 р. закрито Спасо-Преображенський собор, а через чотири роки його підірвано. З 1936 р. періодично закривався Успенський католицький собор, а 1949 р. він перетворений на спортивний зал. Був знищений і Старий військовий цвинтар. На його місці тепер Парк культури і відпочинку. Новий цвинтар бульдозерним атакам не піддавався, але військові поховання нищилися і в наступні роки. З кількох тисяч до сьогодні залишилися кілька десятків могил.

Після біографічних довідок вміщено: список умовних скорочень; список друкованих джерел, що згадуються в довідникові-некрополі; алфавітний перелік осіб, включених у довідник-некрополі; покажчик збережених надгробків (36).

У додатках наведено 8 таблиць: «Основні військові чини за табелями про ранги 1822 р.», «Штаб – та обер-офіцерські чини в 1731 р.», «Штаб – та обер-офіцерські чини в 1798 р.», «Штаб – та обер-офіцерські чини після 1844 р.», «Генеральські чини після 1798 р.», «Ієрархія російських орденів у другій половині XIX ст.», «З'єднання, частини і підрозділи, що перебували у розпорядженні командування Одеського військового округу в 1913 р.», «Розподіл ділянок 1 кварталу Військового відділення Нового Християнського цвинтаря згідно наказу по Одеському гарнізону від 1896 р.»

Позитивно оцінюючи видання, доводиться констатувати, що найслабшим його місцем є біографічні довідки – вони надто скупи, одинокі. У них здебільшого не вказано місце народження. Не рятує становища й застереження автора про те, що на це він пішов свідомо.

Лідія Таран

НОВА БІОБІБЛІОГРАФІЧНА ПРАЦЯ

Рецензія на: Алексей Иванович Маркевич (1947-1903): биобиблиографический указатель. – Одесса, 1997.

Впродовж останнього десятиліття в Україні суттєво змінилися умови розвитку історичної науки. Якщо донедавна історія України розроблялася як складова частина російської історії або під кутом зору відносин України і Росії, то тепер постала проблема української історичної самоідентифікації та континуїтету. Нині залучаються до наукового обігу все нові і нові пласти історичних джерел, налагоджено діалог з істориками діаспори, опубліковані праці репресованих істориків. Частиною цього широкого історичного руху є спалах інтересу в Україні до

регіональної історії, до життя та творчості її діячів і героїв. У зв'язку з цим, заслуговує на всіляку підтримку і схвалення ініціатива Одеського державного університету, який нещодавно започаткував видання серії «Бібліографія вчених університету». У випуску «Історики» вийшов бібліографічний покажчик, присвячений Олексію Івановичу Маркевичу. Вибір цієї постаті не випадковий. «Нащадок славетного українського шляхетського роду, людина смути», ментальність якої визріла на хвилі «революційного кружання» 60-х років, О.І. Маркевич, як вказано у вступній